

Hudra Árpád
**AZ ETALON – EGY SZEMÉLYISÉG
ÉS ÉLETMŰ NYOMÁBAN**
EMLÉKEZÉS BÁTHORY ZOLTÁNRA¹

DOI: <https://doi.org/10.32558/abszolot.2021.28>

Bátor Zoltán (1931–2011)

A 2011. december 12-én, 80 éves korában elhunyt Bátor Zoltán személyiségéről és életművéről 2012. március 26-án tartott beszélgetést a Magyar Pedagógiai Társaság keretei közt létrejött Kiss Árpád Műhely az abszolút pedagógusokról szóló sorozat keretében.

Kiss Endre (filozófus, egyetemi tanár, NYME) bevezetőjében elmondta, hogy a Kiss Árpád Műhely nem csak azért ült össze, hogy alapító elnökére, hanem azért is, hogy érdeklődésének megfelelően, egy abszolút pedagógusra, annak egy modern megtestesülésére emlékezzen. Mint mondta, különös hálával tudnak gondolni Bátor Zoltán állandó jelenlétére, tanácsaira, figyelmére, amellyel minden vállalkozásukban támogatta őket.

Tölgyesi József (a Neveléstörténet c. lap főszerkesztője, a Kodolányi János Főiskola docense) Bátor Zoltán nagy szakmai tudását, igényességét,

¹ Bátor Zoltán (1931–2011) neveléstudósról, abszolút pedagógusról, közoktatási helyettes államtitkárról (1994–1998) szóló megemlékezés összefoglalása megjelent a VII. Kiss Árpád Emlékkonferencia 2012-ben kiadott kötetében (423–428. p.) H. Á.-tól.

ugyanakkor szakmai és emberi rugalmasságát, nyitottságát, előítéletmentességét emelte ki. Mint mondta, nagyon sokszor találkozott vele és megőrizte a kellemes szakmai beszélgetések emlékét. Kapcsolatuk egyik emlékeként arról szólt, hogy amikor még a veszprémi Báthory István Általános Iskola igazgatója volt, akkor felkérték a Báthory Zoltán – Falus Iván szerkesztette *Pedagógiai Lexikon* szócikk-írójának, sőt mások szócikkeinek lektorálására is. *„Ez nekem egy olyan szakmai kitérített helyzetet jelentet, amit először fel sem tudtam fogni”* – mondta. Báthory tehát nem volt Budapest-centrikus, *„egyike volt azoknak, akik nem vidékiként kezelték a vidéki pedagógusokat, hanem egyenrangú szakmai emberként és azt éreztük, hogy ez igen, így van, és ezt szívből cseleksz”* – tette hozzá a későbbiekben. Tölgyesi másik története arról a Báthory Zoltán kezdeményezte pedagógiai kísérletről szólt, amelynek a célja tanterv- és tananyagfejlesztés, egy alternatív tantárgy-pedagógia létrehozása lett volna, amelyben ő partnerséget vállalt, azonban a tantestület nem tudta elfogadni, mert Zsolnai József nyelvi-irodalmi-kommunikációs programja már jelentős szakmai elfoglaltságot adott. *„Báthory Zoltán olyan szakmai követelményeket mondott ott el, amiket akkor egyszerűen nehéz volt gyakorlati tettekre váltani. Elméletileg értettük, hogy ő mit akar, a praxisoldalát nem tudtuk igazán hova tenni, és ezért nem folytatódott az együttműködés”* – fogalmazott. A tantestület hozzáállásához ugyanakkor az is hozzájárult, hogy ez már a harmadik olyan pedagógiai kísérlet lett volna, amit később gimnáziumban is megvalósítottak volna felmenő rendszerben. Báthory nem sértődött meg, józanul fogta fel a helyzetet, belátta, sőt természetesnek tartotta, hogy van olyan is, amikor egy tantestület nem vállal fel egy ilyen kísérletet. Mindezek ellenére jó barátságban maradtak Báthoryval és – még a nyolcvanas évek második felében – meghívta őt Veszprémbe előadást tartani pedagógiaelméleti, közoktatáspolitikai kérdésekről. Báthory igent mondott és nagyon jó előadást tartott. Az a kérdés- és véleményzőn, amit utána kapott, nemcsak Báthoryt, hanem Tölgyesit is meglepte, amit az előbbi úgy kommentált: nem is tudta, hogy Veszprémben *„így tudják a Báthoryt”*. Negyedik történetében arról szólt, hogy 2008-ban a Kodolányi főiskolán arra gondoltak, hogy a háromkötetes *Pedagógiai Lexikon* ki kellene egészíteni egy pótkötettel már a rendszerváltás utáni időszakot is figyelembe véve, az új elméleti, gyakorlati fejleményekkel. Megkeresték Báthoryt, aki elvállalta a kötet szerkesztését. Tölgyesi ezt a hozzáállást nagyra értékelte, mert hiszen Báthory mondhatta volna azt is, hogy *„hagyjátok békén, az mégiscsak egy egységes mű”*. A pótkötet megszületése végül is azon bukkott meg, hogy Hiller István akkori oktatási miniszter visszavonta a kezdetben megígért támogatást a kiadáshoz. Tölgyesi József végezetül felvetette, hogy

nagyon aktuális lenne, ha Báthory Zoltán munkásságának értékeléséről, legfontosabb írásainak bibliográfiájával kiegészítve, minél hamarabb kötet jelenhetne meg.

Lányi Katalin (pedagógiai kutató, szakíró) nem volt közvetlen munkakapcsolatban Báthoryval, de „szó szerint nagyon a tanár urat jelentette” számára, akire csak föl tudott nézni. Megemlítette, hogy amikor 1978-ban a Magyar Pedagógiai Társasághoz került, akkor volt az IEA-összejövetel és Simon Gyula azt mondta neki, hogy hallgassa meg Kiss Árpádot, meg a többi vele összegyűltet. Ott hallotta először Báthoryt igen otthonosan idegen nyelven beszélni. Báthorynak a szerkesztőbizottság tagjaként kiváló kapcsolata volt Balogh Lászlóval, a Pedagógiai Szemle felelős szerkesztőjével, akivel mindig megértették egymást, és ha kellett, együtt szerkesztették meg az anyagokat.

Katona András (docens, ELTE BTK Történeti Intézet) elmondása szerint, ha távolról is, a vele való kapcsolat végig kísérte az életét. A hetvenes évek elején kezdő tanárként részt vett a történelem- és az irodalomtanítás Szebenyi Péter vezette integrációs kísérletében. Ennek kapcsán elég gyakran be kellett mennie társaival együtt az Országos Pedagógiai Intézetbe, és itt találkozott először Báthory Zoltánnal, aki akkor a didaktikai osztály egyik munkatársa volt, és igen értékes beszélgetéseket folytattak vele. Nagyon érdekes volt számukra az, hogy Báthory inkább a pedagógiai értékelés kérdéseivel, az IEA-felmérésekkel (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) foglalkozott, és számára annak a kísérletnek volt értelme, amely a tanítás hatékonyságának növelését tűzte ki célul. Az említett integrációs kísérletből aztán nem lett semmi, az 1978-as tanterv másként alakult. Megfogalmazása szerint Báthory felkészültségéről már akkor el lehetett mondani, hogy találkozásukkor úgy pattant ki teljes fegyverzetben eléjük, mint Pallasz Athéné Zeusz fejéből. Aztán a következő forduló, ahol ismét találkoztak, a Nemzeti Alaptanterv (NAT) volt, amelynek munkálataival ő ismét Szebenyi Péter révén került kapcsolatba. Mint mondta, Báthory mindvégig a NAT vezéregyéniségei közé tartozott, az első, székesfehérvári ún. „nulladik” változattól a 95-ös megvalósulásig. Ekkor a harcos embert ismerte meg benne, aki nagyon hevesen és indulatosan tudott érvelni, jóllehet meghallgatta a mások a véleményét is. Katonának a NAT 3-ig, 1990 és 1992 között volt kapcsolata az akkor még négyes bizottsággal. De azt tudta, hogy Báthory nemcsak a 95-ös, hanem a 2003-as, meg a 2007-es NAT-okban is részt vett. Megemlítette, hogy Báthoryt 1994-től 1998-ig, a NAT bevezetéséig tartó helyettes államtitkári időszakában azért becsülte, mert nyilván számos egyéb kötelezettsége

mellett is nagyon odafigyelt a NAT gondozására. A következő évtized első felében úgy került Báthoryval ismét kapcsolatba, hogy az az MTA Pedagógiai Bizottságának volt az elnöke, és nagyon szimpatikus volta az, ahogy a szakmódszertani albizottság megalakítását és munkáját segítette. Összegezőképpen elmondta, hogy nem mindig mindenben értett egyet Báthoryval és vitái is voltak vele, de a lényeg az, hogy ő az az elméleti pedagógus volt, aki mindig odafigyelt a gyakorlatra is. Két alapkönyve, a Tanítás és tanulás (első kiadás: 1985) és a Tanulók, iskolák – különbségek. Egy differenciális tanításemélet vázlatja (első kiadás: 1992) is alapvetően a gyakorlati pedagógiából fogant elméleti munkák voltak. Tehát benne volt annak a gyakorlati pedagógiának, a közoktatásnak a megújítási vágya, ami a 80-as 90-es évek fordulóján a NAT munkálataival kezdett el valósággá válni. Katona szerint különösen azért tiszteletre méltó Báthory pályafutása, mert nagyon egyenes ívű volt a 70-es évek elejétől, s ahogy A maraton reform. *A magyar közoktatás reformjának története 1972–2000* című munkájában (2001) írta, a reformok útján haladt végig.

Hudra Árpád (újságíró, filozófus) elmondta, hogy a 90-es évek közepén az MTI újságírójaként találkozott Báthory Zoltánnal. A kettejük kapcsolata talán egyfajta szakmai szövetség is volt. Mint felidézte, most is előtte van Báthory alakja, amikor előadást tartott pedagógusoknak vagy másoknak a NAT-ról, akkor mindig lenézett oldalra. Ő pedig sokszor ott ült, Báthory eleinte ezen elcsodálkozott, aztán nyilván már nagyon is értékelte a szélesebb nyilvánosság jelenlétét. Kapcsolatuk aztán úgy alakult, hogy a korkülönbség és a pozíció ellenére tegeződtek, hiszen szinte hetente találkoztak valamilyen eseményen, konferencián, sajtótájékoztatón, szakmai fórumon vagy interjúkészítéskor. Emlékei szerint Báthory más volt, mint a szokvány politikusok, olyan kifejezéseket használt, amelyeknek jó részét az újságírók először nem is értették, és szemben a politikusokkal, akiknek megvoltak a sémáik, ő előadás közben, tájékoztató alkalmával is megmaradt a tárgyaról mindig újra és újra elgondolkozó embernek. Európéer stílusa mellett a háttérben egyfajta keménység, határozottság, néha még szenvedélyesség is jellemezte fellépéseit. Újságíróként, azaz nem a pedagógusszakma nézőpontjából, ez az alapos, sőt évtizedes mélységeket sejtető szakmai tudásnak volt betudható, s kevésbé a hatalom hangjának.

Trencsényi László (egyetemi docens, ELTE PPK) szerint Báthory Zoltánnak visszatérő gondolata volt, hogy a magyar pedagógiai szakma apahiánnyal küzd. Erről többször is beszélt, a Kiss Árpád Műhely alakulásakor, de Kiss Árpád emléktáblájának avatásakor is. Trencsényi úgy látta, hogy ehhez a gondolathoz való konzekvens ragaszkodás mintegy

indokolásképpen szolgált ahhoz, hogy Báthory Kiss Árpád szellemi örökségét ajánlja a szakma figyelmébe. Hozzátette, Báthorynak minden valószínűség szerint eszébe nem jutott, amikor erről beszélt, hogy egyszer majd ő jelenik meg „potenciális szakmai névadó hősként”, „*Na, most értettem is ezt a hiányérzetet, meg ugyanakkor küzdöttem is vele*” – jegyezte meg Trencsényi, aki három periódusra osztotta Báthoryval kapcsolatos emlékeit. Az első az Országos Pedagógiai Intézeti korszak volt, jöllehet ő még annak kizárólag Gorkij fasori „klasszikus korszakában”, amikor Báthory már ott volt, még nem dolgozott az intézetben. Szabolcsi Miklós vezetése (1981–1988) idején került az Országos Pedagógiai Intézetbe, „a másik apajelölt”, a Mihály Ottó által irányított Könyves Kálmán körüti részlegbe. Trencsényi érzékletesen jellemezte és elemezte a két apajelölt sportos fizikumát, nyugatias külsejét, életstílusát, emberi karakterük, szakmai és szellemi beállítottságuk különbségét, rivalizáló, de ugyanakkor, ha kellett, a pedagógiai reformok érdekében szövetséget is alkotó kapcsolatát. Emlékei szerint a két atléta alkatú férfiú szombatonként együtt teniszezett a Gorkij fasori tenispályán, és ez nagyon összehozta őket. A szakma szempontjából pedig mind a ketten bátor és kemény reformerek voltak, bizonyos értelemben megelőzve a 80-as évek első felét. Mégis karakterisztikusan más utat jártak be. Mihály Ottó ebben az időszakban harcos és vakmerő reformkommunista vagy másképpen újmarxista volt. Báthory az ő nyugatos tájékozottsága, műveltsége okán ezen a diskurzuson már kívül volt. A maguk módján mind a ketten a monolit szocialista rendszer lebontóinak tekinthetők a szakmában. Mihály Ottó iskolakutatónak, Báthory viszont didaktikusnak tartotta magát. Előbbi az iskolák teljes szerkezetének átalakításában látta a megújulás zálogát, utóbbi a tantervi reformoktól várta ezt. Ezzel a háttérrel vettek mindketten részt a pedagógiai kísérleteket felügyelő bizottság munkájában 1985-ig, majd azután is, amikor a törvény szaktanácsadói grémiummá „szelídítette” a testületet. Trencsényi megemlítette, hogy voltaképpen a két reformer, illetve reformstratégia ellentmondásos kapcsolatrendszerén feneklett meg Gáspár László szintéziskísérlete a szentlőrinci iskolában. Ahogy mondta, a kísérlet eredményét értékelő kutatási teamet és az azt vezető Báthory Zoltánt „nem hatotta meg” ez a törekvés, és végül is úgy értékelték, hogy „szép dolog Szentlőrinc, de nem pluralizáló tényező”. Gáspárt feltehetően élete végéig bánthatta alternatív kísérletének elvetése. Amikor Gáspár 1998-ban meghalt, akkor Báthory Trencsényi szerint ennek a rosszul sikerült kapcsolatnak mintegy kései jóvátételeként egy nagyon szép és emlékezetes írást jelentetett meg az Embernevelésben, amelynek az volt a címe, hogy „*Lebettünk volna barátok is*”. Trencsényi ezután az OKI-korszakról

számolt be, amely azt követően vette kezdetét, hogy a rendszerváltáskor jogutód nélkül felszámolták az OPI-t és létrehozták az Országos Közoktatási Intézetet (OKI), amelynek főigazgatója (1990–95), Zsolnai József „kivívta azt a kedvezményt magának, hogy attól szabaduljon meg, akitől akar”. A két „títán” azonban újra „összekapaszkodott”, és olyan helyzet elé állították Zsolnait, hogy az kénytelen volt a Mihály Ottó-féle iskolafejlesztési és a Báthory vezette tantervfejlesztési központot egy az egyben átvenni. Ez azt jelentette, hogy így megőrződtek a 80-as évekbeli reformmozgalmak komplex eredményei, amelyek a Nemzeti Alaptanterv kidolgozásának alapját jelentették. Trencsényi kitért arra is, hogy a várakozásokkal ellentétben, a politika ebben az időszakban nem Mihály Ottót, hanem Báthory Zoltánt kísértette meg, aki, s ezt kevesen tudják, először a Köztársasági Párt színeiben indult a politikai pályán, talán még képviselőjelölt is volt. Úgy értékelte, hogy Báthorynak a tudomány és a szakma volt az otthonos világa, a politika eszközeiben nem volt annyira jártas. *„Ez ügyben voltak vitáink, de én úgy gondolom, tanulva tőle, hogy lebettünk volna barátok is”* – mondta Trencsényi László.

Kiss Endre hozzászólása szerint Báthory Zoltán hosszú munkásságának már eddig is sok korszakára történtek utalások. A 60-as évek végétől ez kemény majdnem fél évszázadot jelentett a pedagógia első vonalában, amelyet két részre osztott a rendszerváltás. Emlékei Báthory Zoltánról az 1960-as évek közepéig nyúlnak vissza, amikor Báthory az OPI-ba került és együtt dolgozott apjával, Kiss Árpáddal (Kiss Árpád 1967-től volt ott tanszékvezető főiskolai tanár, s a didaktikai intézet vezetője 1976 őszéig, nyugdíjba vonulásáig, Báthory pedig az említett időszakban volt a didaktikai tanszék munkatársa). „Véletlen geller” a történetben, hogy Báthory akkor lépett be tanárként a Móricz Zsigmond körtérenél lévő Váli utcai általános iskolába, amikor az emlékező ott éppen végzett. Mint Kiss Endre mondta, el tudta képzelni, hogy Báthory milyen tantestületbe került és milyen igazgató irányítása alá, ugyanis az az 50-es évek végén több tanárt is „kipécézett”, hogy megbüntesse őket 1956 miatt. Nagyon lényeges kapocsként emlékszik arra, hogy Kiss Árpád számára fontos mozzanat volt, hogy Báthory eredetileg író akart lenni. Kapcsolatuk mindkét fél számára egzisztenciális jelentőségű volt. Kiss Árpádnak nem lehetett tudományos iskolája, számára a sokirányú fejlődésre képes Báthory mind személyesen, mind kutatásszervezésben több jelentős nyitást tett lehetővé. Báthory esetében egy sokat próbált, kiváló képességű ember talált olyan gazdag perspektívákat nyitó területre és mesterre, amiről és akiről az akkori Magyarországon senki sem álmodhatott. Kiss Endre, utalva a Trencsényi László által tett összevetésre, elmondta, Báthory nem volt olyan filozofikus alkat, mint Mihály Ottó, ő a pedagógiában Kiss Árpádot építette tovább. A Trencsényi által

már említett svédországi tanulmányút kapcsán elmondta, Báthory mindig nagy szeretettel és örömmel beszélt arról, hogy egyszer hívta őt Kiss Árpád és azt mondta, hogy „kizavarja őt Svédországba”. És kiment, jóllehet angolul is menet közben kellett megtanulnia. Báthory a pedagógiai tudományosságot testesítette meg egy személyben, mindent tudott, mindent számontartott, ezért lehetett őt etalonnak tekintni, s ez az, aminek a hiánya az apahiány tulajdonképpen. Kiss Endre itt visszatalt a Trencsényi László által mondottakra, de új dimenzióba helyezte azt, visszafordította Kiss Árpád és ennek révén az abszolút pedagógus fogalmának irányába. Kiss szerint ugyanis Báthory a Kiss Árpád-hiány fogalmának megalkotásával az abszolút pedagógus olyan emberi minőségeire hívta fel a figyelmet, amelyek nem teljesen megfoghatóak vagy nem teljesen racionalizálhatóak. Báthoryn keresztül lehet ezt a típusú pszichológiai jelenséget megérteni. Alighanem ő (K. E.) az egyetlen ember, aki érti vagy érteni véli, mi valójában a Kiss Árpád-hiány, egyszerre kommunikálhatatlanul személyes, de egyszerre egy olyan minőség is, ami jellemezheti az abszolút pedagógus más típusait is. Szubjektív, de egyszerre objektív, a világgal való megbékélés médiuma, lelki stabilizáció, s korántsem csak egy emberre lehet jellemző. Az abszolút pedagógusban vannak olyan finom lelki mechanizmusok is, amelyekben a tudományok, a művészet és a lélektan szerveződnek egymással. Kiss szerint sokan érezték azt, amiről Tölgyesi József is beszélt, hogy Báthory hatása kisugárzik mindenfelé, etalon a pedagógiai tudományosságban.